

Dossier «Economia social i solidària: experiències i reptes»

ANÀLISI DELS EFECTES

La revolució de les finances ètiques i solidàries

Joan Ramon Sanchis

Catedràtic d'Organització d'Empreses. Universitat de València

RESUM L'exclusió financera, alhora que produeix més exclusió social i pobresa, contribueix a l'aparició de noves formes organitzatives en finances, bancàries i no bancàries, basades en l'ètica i la solidaritat, que afavoreixen la inclusió entre els col·lectius més marginats. La banca ètica i els bancs de proximitat, entre els quals s'inclouen les cooperatives de crèdit, ofereixen una alternativa a la banca convencional i cada vegada tenen millor acollida. D'altra banda, la mateixa societat civil lidera un moviment per mitjà del qual sorgeixen també noves iniciatives de finances ètiques i solidàries no bancàries com les cooperatives de serveis financers, les cooperatives integrals, les finances col·laboratives, les comunitats autofinançades, els bancs de temps, les monedes socials i els bancs comunitaris de desenvolupament, entre d'altres. Aquest treball analitza els aspectes principals derivats d'aquests processos de canvi a escala mundial i destaca els possibles riscos que pot tenir l'ús d'aquests instruments de finançament per part de les grans corporacions financeres i no financeres per mitjà de les noves aplicacions informàtiques en les finances o *fintech*. Les finances ètiques i solidàries s'han convertit en un instrument apropiat per a la inclusió, però no deixen d'existir certs riscos que caldrà tenir en compte.

PARAULES CLAU finances ètiques; exclusió financera; banca ètica; banca cooperativa; *fintech*; finances col·laboratives

The revolution of ethical and solidarity finance

ABSTRACT *Financial exclusion, while producing greater social exclusion and poverty, is contributing to the emergence of new types of organization in finance, banking and non-banking. Based on ethics and solidarity, such organizations favour the inclusion of the most marginalized groups. Ethical banking and community banking (including credit unions) offer an alternative to conventional banking and are increasingly being accepted. Moreover, civil society itself is leading a movement through which new non-banking ethical and solidarity finance initiatives are also emerging. Examples include financial services cooperatives, integrated cooperatives, collaborative finance, self-financed communities, time banks, social currencies and community development banks, among others. This paper analyses the main aspects arising globally from these processes of change, and highlights potential risks where these initiatives are used by large financial and non-financial corporations through new finance technologies (FinTech). Ethical and solidarity finance have become an appropriate instrument for inclusion, but certain risks remain that must be taken into account.*

KEYWORDS *ethical finance; financial exclusion; ethical banking; cooperative banking; FinTech; collaborative finance*

Introducció

Amb l'actual crisi econòmica, les taxes d'exclusió social i de pobresa s'han disparat també en el món occidental, com a conseqüència, en gran mesura, de l'increment de les desigualtats econòmiques, però també per l'augment de l'exclusió financera. Aquesta última ha assolit nivells preocupants per les mesures que els governs europeus prenen en relació amb les reformes dels sistemes financers, en emprendre forts processos de concentració bancària que es tradueixen en reestructuracions intenses consistents en el tancament d'oficines bancàries, sobretot en aquells municipis més petits que no són prou rendibles per als bancs. L'obsessió per la rendibilitat i l'eficiència, com a objectius prioritaris dels bancs, al costat de les mesures legals preses per les principals institucions de la Unió Europea (Banc Central Europeu, Comissió Europea) en relació amb els graus de capitalització i de solvència, provoca un increment de l'exclusió financera, que afecta especialment els col·lectius amb menys recursos i en situació de marginació (Sanchis, 2013).

La Comissió Europea, l'any 2008, va definir l'exclusió financera com «el procés mitjançant el qual les persones es troben amb dificultats en l'accés i/o ús dels serveis i productes financers adequats a les seves necessitats i que els permetin portar una vida social normal en la societat a la qual pertanyen». Segons el tipus de societat en què vivim, no tenir productes i serveis financers bàsics, com disposar d'un compte bancari o poder fer transferències i reintegraments, té unes conseqüències o unes altres. Espanya, per exemple, és un país molt bancaritzat, i resulta realment complicat viure sense disposar d'un compte bancari. No obstant això, en el món hi ha milions de persones que viuen sense bancs, per diferents raons. Uns ho fan per obligació, per la situació de marginalitat que tenen (immigrants il·legals i persones sense sostre, per exemple), perquè viuen en municipis rurals pobres (on no arriben els bancs) o perquè no poden accedir als bancs per les restriccions i condicions que aquests els imposen (per les exigències de rendibilitat dels bancs). Els motius de l'exclusió financera són molt diversos (European Commission, 2008). L'exclusió financera ha estat un fet reconegut i àmpliament estès en el món en desenvolupament, però durant les dues últimes dècades del segle XXI, aquesta s'ha estès també al món occidental, en la mesura que els bancs convencionals han anat ampliant el seu poder de mercat a causa de la concentració. La disminució del nombre d'entitats bancàries i els seus processos de racionalització i reestructuració¹ estan provocant un fort augment de l'exclusió financera, especialment en les zones rurals i en els municipis de menys població, la qual cosa al seu torn produeix un increment de l'exclusió social. Actualment, l'exclusió financera no es produeix només quan les persones no poden accedir a productes i serveis financers bàsics, sinó també quan resulta molt complex i difícil accedir al crèdit, la qual cosa no solament s'estén a les persones sinó també a l'emprenedoria, al treball autònom i a les empreses de dimensió reduïda (microempreses i petites i mitjanes empreses) (Sanchis, 2015).

Davant del fenomen de l'exclusió financera tenim l'altra cara de la moneda, la inclusió financera. L'OCDE la defineix com «el procés de promoció de l'accés assequible, oportú i adequat a un rang de productes i serveis financers regulats i a l'ampliació del seu ús». La inclusió financera s'aconsegueix mitjançant mecanismes que afavoreixen l'accés (com ara les infraestructures financeres mitjançant les tecnologies a través d'internet) i faciliten l'ús creant productes i serveis financers accessibles (enfrent de la complexitat derivada de l'enginyeria financera que crea productes com ara les participacions preferents, els *warrant*, les hipoteques multidivisa, etc.), mitjançant la millora de la cultura i l'educació financera (coneixement i ús responsable dels productes i serveis financers) i garantint la protecció del consumidor financer (AFI, 2013). La majoria d'aquests elements fallen actualment, i per això s'incrementa l'exclusió financera. Però hi ha bancs, com els bancs ètics i els bancs cooperatius, a més d'altres formes de finançament no bancari, que contribueixen a millorar la inclusió financera. Quan les administracions

1. Eufemismes que es fan servir per a referir-se a l'augment de la productivitat i de l'eficiència bancària mitjançant el tancament d'oficines i l'acomiadament de treballadors.

públiques no compleixen les seves obligacions amb la ciutadania prenent mesures que afavoreixin l'accés als productes i serveis financers bàsics, és la mateixa societat civil la que, mitjançant la mobilització social i econòmica, crea nous instruments que fan possible la inclusió financera.

Precisament, l'objectiu d'aquest treball és analitzar les diferents opcions financeres que sorgeixen des dels moviments socials com a resposta a les conseqüències de la crisi financera i econòmica, i que tenen com a finalitat afavorir la inclusió financera i millorar així la inclusió social i reduir la pobresa. S'analitzaran tant els bancs que, des d'una perspectiva més social i humana –bancs ètics i bancs cooperatius– s'estan consolidant com a alternativa a la banca convencional, com també totes aquelles altres iniciatives que, des de les microfinances, s'estan produint des de la societat civil, aprofitant les noves tecnologies de la informació i la comunicació. Per això, el treball s'ha estructurat en dos apartats, a més de la introducció i les conclusions finals. En el primer apartat, s'analitza el paper que exerceixen en l'actualitat la banca ètica i la banca cooperativa, i les característiques que les uneixen i alhora les diferencien dels bancs convencionals. En el segon apartat, s'estudien les alternatives més conegudes dins del món de les finances ètiques i solidàries, i que es recullen dins del que es denomina les microfinances, com també les finances col·laboratives i el paper de les *fintech* en el procés d'evolució de les finances ètiques i solidàries.

1. La banca ètica i cooperativa com a alternativa a la banca convencional

La banca ètica neix en els anys seixanta del segle xx com una eina al servei de les persones excloses del sistema financer per tal de proporcionar-los finançament per a emprendre projectes o negocis d'impacte social. Així, els primers bancs ètics s'adrecen a grups de persones marginades o en exclusió social com les dones i les persones de raça negra. Posteriorment, els bancs ètics es van estenent, tant geogràficament com socialment, i al final dels seixanta i començaments dels setanta comencen a constituir-se els primers bancs ètics a Europa. Avui dia, la banca ètica és una realitat contrastada i consolidada i, el més important, ha demostrat que la banca pot ser viable mantenint criteris ètics i socials. No cal especular amb els diners dels clients per a ser rendible des del punt de vista financer i es pot ser rendible des del punt de vista financer i social de manera gradual. Sota aquest argument, qualsevol banc podria adoptar criteris ètics de funcionament sense posar en perill la viabilitat econòmica, per la qual cosa convé assenyalar que l'objectiu hauria de ser que tota la banca fora ètica i no haver de diferenciar entre una banca que és ètica i una altra que no ho és.

Els bancs ètics es basen en els principis de l'economia solidària, que són els següents:

1. Igualtat: sistemes de retribució amb poques diferències salarials.
2. Ocupació: ocupació estable i de qualitat, i accés a l'ocupació dels col·lectius amb més risc d'exclusió.
3. Sostenibilitat: protecció del medi ambient i ús adequat dels recursos naturals.
4. Cooperació: col·laboració tant dins de l'organització (entre les persones) com fora (amb d'altres organitzacions).
5. Responsabilitat social: compromís amb l'entorn.
6. Ànim de lucre limitat: reinversió de part dels beneficis econòmics en la societat.

Per mitjà d'aquests sis principis bàsics, els bancs ètics estableixen uns codis de conducta que estan basats en dues característiques principals: la transparència i la inversió socialment responsable. Són bancs que utilitzen els diners dels dipositants per invertir en projectes socials i mediambientals i en cap cas financen activitats fraudulentament, il·legítimes o no ètiques com la fabricació d'armament, el blanqueig de diners negres, l'especulació o l'abús de la feina. A més, totes les seves inversions són públiques, de manera que qualsevol ciutadà pot accedir a aquesta informació i comprovar a què destinen els diners aquest tipus de bancs.

A Europa hi ha dos models diferents de banca ètica: el model centreeuropeu, representat per Triodos Bank; i el model del sud d'Europa, representat per Banca Popolare Ètica. Tots dos models es basen en els sis principis i les dues característiques assenyalats anteriorment, i la diferència rau en la forma jurídica que adopten cadascun

d'ells. Així, Triodos Bank és una societat anònima mentre que la Banca Popolare Ètica és una cooperativa de crèdit. La diferència de forma jurídica es tradueix en el fet que quan un banc ètic és alhora una cooperativa de crèdit, el seu model de gestió és un model democràtic i participatiu, en el qual els clients del banc poden alhora ser-ne socis i participa directament en les seves decisions. Això ens porta a introduir el concepte de banc cooperatiu² com una mena de banc diferent al convencional, atès que, tot i que els bancs cooperatius no són bancs ètics per regla general (alguns sí que ho són com hem comentat en el cas de la Banca Popolare Ètica), sí que són bancs socials arrelats al territori i vinculats directament amb les necessitats de finançament de l'economia real. A Espanya, la banca ètica no ha tingut cap tipus d'implantació, segurament per la forta presència de les caixes d'estalvis i de les cooperatives de crèdit, que d'alguna manera, per mitjà del negoci de banca minorista i l'obra social, han cobert el segment de mercat que en altres països europeus cobria la banca ètica. En l'actualitat, a Espanya operen els dos models de banca ètica, el de Triodos des de principis de la dècada de 2000 i el de la Banca Popolare Ètica, mitjançant Fiare Banca Ètica, des de l'any 2014. Com es pot observar, fa poc que s'han implantat, per la qual cosa, tot i que tenen un creixement espectacular, sobretot des de l'esclat de la crisi financera, encara tenen una visibilitat escassa per la falta de coneixement de la societat.

La Unió Europea ha introduït recentment el concepte de *community banking* o banca de proximitat, com una mena de bancs locals dedicats a finançar l'economia productiva local, dins dels quals hi ha les caixes d'estalvis i les cooperatives de crèdit o bancs cooperatius. Els bancs cooperatius van sorgir en la segona meitat del segle XIX en plena revolució industrial per a fer front a les necessitats de finançament dels artesans (bancs professionals i populars) i dels petits agricultors (caixes rurals). Es tracta, per tant, de bancs de més de cent anys d'antiguitat, amb més implantació que els bancs ètics (Sanchis, 2013). Han anat molt units a les empreses locals, especialment a les cooperatives i empreses de l'economia social (Campos i Sanchis, 2014). Alguns d'aquests bancs cooperatius són bancs democràtics, en els quals més del 90% dels treballadors són socis del banc, com és el cas de la Laboral Kutxa i Caixa Popular (Campos i Sanchis, 2015). A Europa, els bancs cooperatius van sorgir a Alemanya i posteriorment es van anar estenent al llarg del continent. En l'actualitat, els bancs cooperatius representen una quota de mercat d'entre el 20 i el 30% en països com Alemanya, Holanda, Àustria o França. A Espanya, la quota de mercat és bastant més petita (del 5-6%), tot i que tenen un pes qualitatiu molt important i han tingut un paper clau en el finançament del cooperativisme de treball associat i del cooperativisme agrari. Avui dia, les cooperatives de crèdit a Espanya estan seriosament amenaçades pels processos de fusions bancàries i per la concentració del sector, per la qual cosa, si no hi ha un canvi polític considerable, podrien desaparèixer en un breu espai de temps.

2. Alternatives financeres ètiques i solidàries sorgides de la societat civil

A més dels bancs ètics i cooperatius, durant aquests anys de crisi han proliferat tot un seguit d'iniciatives nascudes des de baix cap a dalt, dirigides a afavorir la inclusió financera, que han intentat contrarestar els efectes negatius de la crisi financera i econòmica i de les mesures adoptades per els governs europeus. Totes aquestes alternatives tenen en comú el fet que sorgeixen dels moviments socials i de protesta nascuts arran de la crisi. Tenen els seus orígens en els grups de consum i en el concepte de prosumidor o *prosumer* (productor i consumidor en una mateixa persona) i la seva finalitat és eliminar els intermediaris financers (principalment els bancs) i crear canals directes o canals curts per a l'accés al finançament (tant per al consum com per a la inversió). Com veurem en l'apartat següent, l'ús de les xarxes socials i de la tecnologia també ha estat clau en aquest procés.

És important tenir en compte la diferència entre els diferents instruments financers que la societat civil ha creat per a facilitar la inclusió, i els nous sistemes d'intermediació financera que també s'estan constituint fora de la

---

2. Aquesta és la denominació habitual que prenen a Europa, tot i que a Espanya són més coneguts amb la denominació de cooperatives de crèdit i caixes rurals.

intervenció i la supervisió pública i que s'inclouen sota la denominació de banca a l'ombra o *shadow banking*. El Consell d'Estabilitat Financera defineix la banca a l'ombra l'any 2011 com un «sistema d'intermediació creditícia conformat per entitats i activitats que estan fora del sistema bancari tradicional». Es tracta, per tant, d'activitats financeres que estan fora del control i la supervisió, sense garantia pública, la qual cosa pot implicar un risc elevat. Perquè a més, aquestes activitats, a diferència de les derivades de les iniciatives sorgides de la societat civil, es dediquen a l'especulació financera per mitjà de diferents mecanismes com són els fons d'inversió (monetaris, immobiliaris, de cobertura, etc.).

Les alternatives financeres ètiques i solidàries prenen la forma de cooperatives (estructures formals) o de grups de persones que estableixen relacions cooperatives entre elles (estructures no formals). Entre les primeres destaquen les cooperatives de serveis financers (com Coop57 a Espanya i Oikocredit a Holanda) i les cooperatives integrals. Les dues classes de cooperatives ofereixen serveis financers als socis i els proporcionen el finançament necessari en condicions adequades. Les cooperatives integrals ofereixen serveis múltiples, no solament financers. Entre les estructures no formals s'inclouen una gran diversitat d'opcions com les xarxes d'intercanvi, les comunitats autofinançades, els fons socials rotatoris, els bancs de temps o les monedes socials, entre d'altres. Totes elles es caracteritzen per evitar l'especulació dels diners i per gestionar-se amb criteris, a més d'ètics i solidaris, participatius i autogestionaris. Els usuaris dels crèdits són alhora els estalviadors o dipositants dels fons per mitjà dels quals es presta. La majoria d'aquestes iniciatives sorgeixen en els països llatinoamericans en altres èpoques de crisi, que han estat importades i adaptades al món occidental.

El conjunt d'iniciatives descrites es poden incloure dins del que s'anomenen les microfinances, que inclouen tot tipus de productes i serveis financers (d'estalvi, d'inversió i de crèdit) per a persones en situació de pobresa, microempreses o clients de baixos ingressos. Els productes de microfinances més coneguts són els microcrèdits, que corresponen a préstecs o crèdits d'importants reduïts concedits a persones en risc d'exclusió i que no compten amb garanties reals. Aquests tenen el seu origen en el Graameen Bank o banc dels pobres a Bangla Desh. Tot i que les iniciatives apuntades contribueixen a la inserció financera i poden ser instruments positius, també tenen un costat fosc que convé tenir en compte. Alguns grans bancs s'han adonat que algunes d'aquestes iniciatives representen nínxols de mercat amb una rendibilitat elevada, per la qual cosa estan actuant també en aquests àmbits. Però quan els bancs convencionals ofereixen aquest tipus de productes financers, aquests es desvirtuen i deixen de complir la funció social per la qual es van crear. Un exemple molt evident és el dels microcrèdits, en què ja participen bancs de grans dimensions amb un èxit enorme.

L'ús de les xarxes socials i de les TIC ha facilitat també el sorgiment de l'anomenada economia col·laborativa, la qual afecta també les finances. El finançament col·lectiu de préstec (*crowdlending*) i el finançament col·lectiu (*crowdfunding*) són les formes de finances col·laboratives més conegudes i obeeixen a un plantejament més extens conegut com micromecenatge. Es tracta de compartir finançament d'un projecte a través de les xarxes socials i pot prendre diferents formes: recompensa, donació, inversió i préstecs. La forma més habitual és la de la recompensa, que consisteix a fer una prevenda o el que és el mateix, l'aportació que es realitza al projecte posteriorment és compensada amb el lliurament del producte o servei que s'ha finançat. En principi, les finances col·laboratives representen l'eliminació dels intermediaris financers, per la qual cosa són també una manera de facilitar la inclusió financera, sobretot quan es tracta de finançar projectes de caràcter social. No obstant això, una part important d'aquestes està controlada per grans plataformes virtuals que depenen de grans empreses; i és aquí on apareix el risc, ja que es pot convertir en un negoci financer més dominat per les grans corporacions.

El risc és encara més gran si ens referim a les *fintech*, una proposta de finances alternatives per mitjà de l'ús de les tecnologies, com és el cas del bitcoin o les monedes electròniques encriptades i en general els diferents mitjans de pagament directes mitjançant les noves tecnologies. Es parla en l'actualitat de la desaparició del diners efectius pel pagament a través dels mòbils i altres aplicacions; de fet, en alguns països com Dinamarca ja s'ha posat en pràctica. La qüestió és si aquestes noves formes d'operacions financeres són positives per als ciutadans o si per contra ens poden esclavitzar encara més. Cal tenir en compte que la desaparició dels diners en efectiu produirà una major dependència de les xarxes tecnològiques; si a més, ens trobem que aquestes xarxes estan dominades per grans companyies, el resultat és clarament negatiu per als ciutadans. S'ha de pensar que els grans bancs ja han descobert aquest nínxol de mercat i es preparen per a entrar a competir-hi, bé directament creant

els seus canals propis de pagament o bé comprant les empreses, de manera que les finances col·laboratives es poden acabar convertint en una àrea de negoci més dels grans bancs especuladors.

Conclusions

Al llarg del treball hem vist com amb la crisi financera han anat sorgint noves opcions de finançament alternatives a la banca convencional, controlades per la mateixa societat civil, el propòsit de les quals és afavorir la inclusió financera, especialment entre els col·lectius més desprotegits. Els bancs ètics i la banca cooperativa, d'una banda, i les microfinances solidàries i el micromecenatge de l'altra, són opcions cada vegada més valorades pels ciutadans. No obstant això, l'atractiu econòmic que representen algunes d'aquestes idees per a la iniciativa privada té un risc elevat, ja que poden acabar en mans de la gran banca i de grans grups empresarials mitjançant el control de les noves tecnologies de la informació i la comunicació.

Per mantenir el caràcter social de les finances ètiques i solidàries és fonamental que la societat civil continuï controlant les estructures organitzatives que han creat i conservi els principis de la igualtat, la cooperació, la sostenibilitat, la responsabilitat social i la participació assembleària i l'autogestió.

Referències bibliogràfiques

- AFI (2013). «Putting financial inclusion on the global map». A: *The 2013 Maya Declaration Progress Report*. Bangkok: Aliança per a la Inclusió Financera, AFI.
- CAMPOS CLIMENT, V.; SANCHIS PALACIO, J. R. (2014). *El modelo Consum: una cooperativa responsable y sostenible*. València: Víncl Editorial.
- CAMPOS CLIMENT, V.; SANCHIS PALACIO, J. R. (2015). *Caixa Popular: un modelo de banca cooperativa social y diferente*. València: Víncl Editorial.
- EUROPEAN COMMISSION (2008). *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion*. Brussel·les: Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Inclusion, Social Policy Aspects of Migration, Streamlining of Social Policies.
- SANCHIS PALACIO, J. R. (2013). *La banca que necesitamos. De la crisis bancaria a la banca ética: una alternativa socialmente responsable*. València: Publicaciones de la Universitat de València.
- SANCHIS PALACIO, J. R. (2015). *¿Es posible un mundo sin bancos? La revolución de las finanzas éticas y solidarias*. Barcelona: El Viejo Topo.

Joan Ramon Sanchis

joan.r.sanchis@uv.es

Catedràtic d'Organització d'Empreses. Universitat de València

Catedràtic de la Universitat de València i doctor en Economia de l'Empresa (premi extraordinari de doctorat). Director del màster universitari d'Economia social (cooperatives i entitats no lucratives) de la Universitat de València. Autor de nombrosos articles científics sobre economia social, cooperativisme i banca i de llibres com *És possible un món sense bancs?* *La revolució de les finances ètiques i solidàries* de l'editorial El Viejo Topo i *La banca que necessitem. De la crisi financera a la banca ètica: una alternativa socialment responsable* de Publicacions de la Universitat de València. Coautor de llibres com *Caixa Popular: un model de banca cooperativa social i alternativa* i *El model Consum: una cooperativa responsable i sostenible* editats per Vinçle Editorial.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obris derivades sempre que reconegueu els crèdits dels obris (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa és pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/es/deed.ca>.

